

Záróbeszámoló

A dualista Monarchia kormányzati rendszere és hatalmi apparátusa

2012. szeptember 1- 2015. augusztus 31.

A pályázat a dualista monarchia összetartó tényezőit: intézményeket (közös minisztériumok, illetve minisztertanács) valamint a „nemzetek feletti” elit egyes csoportjait (a közös intézmények bürokráciája, arisztokrácia) tette vizsgálat tárgyává. A három nagyobb, egymástól lényegében független részből álló projektben részt vevő hat kutató közül négy (ifj. Bertényi Iván, Goreczky Tamás, Fónagy Zoltán, Ress Imre) olyan források feltárását, publikálásra való előkészítését végezte, amelyek a korszak kutatói számára elsőrendű segédeszközként szolgálhatnak majd, Somogyi Éva és Szalai Miklós pedig tanulmányokkal járult hozzá a korszak mélyebb megismeréséhez.

1. Thallóczy Lajos naplóinak kiadása

A felhasznált pályázati támogatás túlnyomó részét erre az alprojektre, azon belül is a támogatás több mint kétharmadát egy fiatal történész főállású alkalmazására fordítottuk. Goreczky Tamás feladata egy olyan forrás publikálásra való előkészítése volt, amely a monarchia utolsó három évtizede politikatörténetének kutatói számára alapvető fontosságú háttér-információk tömegét rejtje. Thallóczy Lajos, a nagy politikai befolyással bírt történész-hivatalnok mind a közös minisztériumok, mind a magyar kormány első számú délszláv szakértője volt. A jól informált szürke eminenciás naplója, amelyet három évtizeden keresztül vezetett, a Habsburg-monarchia működési mechanizmusának, külpolitikájának, valamint a Nyugat-Balkán történetének megismerése szempontjából páratlan értékű forrás. Jelentőségét a szakma rég fel- és elismerte, de a feljegyzésekből eddig csak az 1914-es napló jelent meg (németül).

Főleg Goreczky Tamás munkájának – kisebb részben ifj. Bertényi Iván közreműködésének, illetve Ress Imre segítségével – eredményeként a napló 1912-14 közötti része a kiadásra kész állapot közeléig jutott. Az eredetileg gyorsírással készült szöveg fotózása, átírása, begépelése megtörtént. A három év (összesen 27 ív terjedelmű!) naplóbejegyzéseiből a szöveggondozással (eredetivel való egybevetés, korrigálás, helyesírási és formai egységesítés), az értelmezést segítő, az idegen szavak és idegen nyelvű szövegrészletek magyar fordítását megadó lábjegyzetek elkészítésével a harmadik év hetedik hónapjáig jutott el. Párhuzamosan elkészült ugyanehhez a szövegrészhez (tehát a napló 85 százalékához) a helymutató, illetve a névmuta-

tó az alapvető életrajzi adatok megadásával. A hatalmas mennyiségű, jóval 1000 fölötti, jó részt nem magyar helynév illetve ugyanilyen nagyságrendű személynév túlnyomó részét sikerült azonosítani, 10 százalék alatt van a megfejtetlen tulajdonnevek aránya. A naplófeljegyzésekben előforduló külföldi, főként délszláv nevek beazonosításának nehézségei miatt ez igen munka- és időigényes feladat volt! Thallóczy hosszú, Európa és a Közel-Kelet számos országát érintő utazásairól készült feljegyzések lábjegyzetelésében és a személynevek beazonosításában a projektben nem szereplő intézeti kollégák is segítséget nyújtottak. A műhelymunkajelleget kifejezte az a két workshop-jellegű rendezvény is az MTA BTK Történettudományi Intézetében, amelynek tárgya kifejezetten a Thallóczy-naplókiadás munkálata volt. A hiányzó kb. 5 hónapnyi szövegtörzset korrigálásán, illetve lábjegyzetelésén Goreczky Tamás a projekt lezárulta után is tovább kíván dolgozni, hogy a kiemelkedően értékes forrás mielőbb publikálásra kerülhessen.

Ifj. Bertényi Iván a magyarországi belpolitikai életre vonatkozó naplóbejegyzések magyarázó jegyzeteit, a magyar közéleti szereplőkkel, illetve hivatalnokokkal kapcsolatos lábjegyzeteket készítette a Thallóczy naplókiadáshoz, valamint a magyar honos személyek biográfiai adatot gyűjtötte a névmutató számára. Bécsben levéltári és könyvtári kutatások során adatokat gyűjtött a Thallóczy-napló szövegében említett, nehezen beazonosítható személyekről, valamint a jegyzetekhez szükséges háttéranyagot gyűjtötte az I. világháború közvetlen előzményeire vonatkozó osztrák-magyar külpolitika, az Oroszországhoz fűződő viszony és a balkáni kérdés vonatkozásában. Felhasználta a forrást hazai, illetve nemzetközi konferenciákon tartott előadásaiban, illetve több, a közleményjegyztékben feltüntetett publikációjában is.

2. *A közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek II/1-2. (1871-1878) és III. kötet (1879-1883)*

Ress Imre az 1875-1879 közötti közös minisztertanácsi jegyzőkönyveket tartalmazó kötet jegyzetein dolgozva többször végzett kutatást Bécsben a közös külügyminisztérium és a magyar miniszterelnökség irataiban. A kötet jegyzetelése a projekt lejártakor kb. 90 százalékos készültségű, a bevezető tanulmány részeinek többsége elkészült. A forráskiadvány munkálatainak tervezett és vállalt befejezésében egy olyan feladat közbejött akadályozta meg, amely szervesen a projekt témakörébe tartozik, és amely mind a kutató, mind a magyar tudományosság szempontjából kiemelt fontossággal bírt. Ress Imre írta az Osztrák Tudományos Akadémia égisze alatt készülő *Die Habsburgermonarchie 1848-1918* című összefoglaló kézikönyvsorozat XI., az I. világháborúval foglalkozó kötetének magyar vonatkozású fejezeteit (megje-

lenés 2016). Az igen magas presztízsű feladat „melléktermékeként” több, az első világháború történetével foglalkozó, illetve a magyar külpolitikai befolyás intézményesüléséről szóló (a közleményjegyzékben feltüntetett) tanulmánya is megjelent magyar, illetve német nyelven. A „közös hivatalnokok, a dinasztikus tudományos elit nacionalizálódása” témában szintén több tanulmányt publikált. A feltárt forrásokat is hasznosítva előadásokat tartott hazai és külföldi tudományos rendezvényeken (Prágai Károly Egyetem, MNOL, Andrássy Egyetem.)

Fónagy Zoltán az 1879-1883 közötti közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek szövegkiadási munkálatain dolgozva kétszer tett néhány hetes kútatútat Bécsbe. Az Osztrák Nemzeti Könyvtárban a Bosznia-Hercegovina okkupációjával, illetve a Monarchia ottani közigazgatási berendezkedésével, valamint a vasútépítésekkel kapcsolatos német nyelvű – főleg egykorú – irodalmat tárta fel. Az Osztrák Állami Levéltárban felkutatta a fenti időtartamból még hiányzó jegyzőkönyveket, valamint kutatásokat folytatott a külügyminisztérium és a közös pénzügyminisztérium anyagában a jegyzőkönyvekhez kapcsolódó iratanyag kiegészítéséhez. Befejezte a szövegtörpusz teljes és végleges összeállítását, csaknem teljesen elkészítette a kiadási jegyzeteket, valamint a magyarázó jegyzetek kb. 70 százalékát. Mivel az általa kiadandó kötet jegyzőkönyveiben a napirendi pontok több mint kétharmada az okkupált Bosznia-Hercegovinának a Monarchiába való beillesztésével foglalkozik, ennek a folyamatnak a rekonstruálása volt a szövegek értelmezésének legfontosabb feltétele. Legtöbbit a forráskiadvány bevezető tanulmányának azon részén dolgozott, amely ezt a kérdéskört tekinti át, s ezt egy rövidebb német, illetve egy hosszabb magyar nyelvű tanulmány formájában publikálta is. Kutatásainak eddigi fontosabb eredményeit az MTA BTK Történettudományi Intézetében tartott előadásban is ismertette. A forráskiadvány munkálatait Fónagy Zoltán a projekt lezárulta után is folytatja, a még hiányzó magyarázó jegyzetek elkészítése és a bevezető tanulmány kiegészítése már külön kutatási támogatás nélkül is megoldható. A munka előreláthatólag 2017 végére lezárul.

3. *A birodalmi hatalmi elit magyar elemeinek vizsgálata*

Somogyi Éva a projekt keretében *Magyar hivatalnokok Bécsben. Hivatalszervezet és hivatalnokok a közös külügyminisztériumban* címmel készített monográfiát, amelyet az MTA BTK Történettudományi Intézete fog megjelentetni (tervezett kiadás 2017). A projekt futamideje alatt előbb még rövidebb kutatásokat végzett Bécsben, hogy befejezze az anyaggyűjtést az uralkodói kabinetirodával és az udvari hatóságokkal foglalkozó fejezetekhez, majd elkészítette a 15 fejezetből álló, kb. 400 oldalas kéziratot. A monográfia célja annak bemutatása, hogy a

különböző bécsi hivatalokban (az udvari hatóságoknál, a kabinetirodában, a király személye körüli magyar minisztériumban és főként a közös külügyminisztériumban) alkalmazott magyar állampolgárságú tisztviselők identitása hogyan változott a dualizmus évtizedei során. Elsősorban a miniszteriális tisztviselők személyi anyagát, emlékiratait és irodalmi tevékenységét használta forrásként. A könyv ahhoz a nemzetközi irodalomban sokat elemzett kérdéshez kíván hozzájárulni, hogy volt-e „Habsburg-társadalom”, illetve kik alkották a dualista Habsburg Monarchia e sajátos identitású elit-csoportját. A készülő monográfia anyagának felhasználásával több kisebb-nagyobb (a közleményjegyzékben feltüntetett) tanulmányt publikált magyar és német nyelven, illetve előadásokat tartott tudományos rendezvényeken.

Szalai Miklós az arisztokrata politizálás tradicionális és modern formáit kutatta a projekt keretében. Kétszer két hetes kutatást folytatott Bécsben a Haus- Hof- und Staatsarchivban, valamint a Liechtenstein hercegi család levéltárában. Főleg Eduard Taaffe és Aloys Liechtenstein hagyatékával foglalkozott. Előbbinek a miniszterelnöki, utóbbinak a keresztényszocialista mozgalomban való részvétele állt vizsgálatának középpontjában. A hagyatékokból – főleg a levelezésből – plasztikusan kirajzolódnak a dualizmuskori belpolitikai élet sajátosságai s a Monarchiát irányító politikai elit – mindenekelőtt az arisztokrácia – belső kapcsolatrendszere, s politizálási stílusának sajátosságai. A forrásanyag értelmezéséhez Bécsben összegyűjtötte az elérhető osztrák szakirodalmat is. Taaffe politikusi portréját felvázoló hosszabb tanulmánya publikálás előtt áll.

Budapest, 2016. december 20.

Fónagy Zoltán

vezető kutató